

**TO‘LOV TIZIMLARI ISHTIROKCHILARI HAMDA YANGI XIZMAT
TURLARI KENGAYIB BORAYOTGAN SHAROITDA TIZIMNING
BARQAROR ISHLASHINI TA‘MINLASH**

Toshkent kimyo texnologiya instituti Yangiyer filiali

“Iqtisodiyot va ijtimoiy fanlar” kafedrası

professor o‘qituvchisi

Berdiqulova Sevinch Toxir qizi

+998996141644

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada to‘lov tizimlari ishtirokchilarining kengayib borishi hamda yangi raqamli moliyaviy xizmat turlarining joriy etilishi sharoitida to‘lov tizimlarining barqaror ishlashini ta‘minlash masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda raqamli to‘lov infratuzilmasi, fintech kompaniyalari, banklar va boshqa moliyaviy vositachilar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar hamda ularning tizim barqarorligiga ta‘siri o‘rganilgan. Shuningdek, operatsion risklar, kiberxavfsizlik tahdidlari va likvidlik xavflarining to‘lov tizimlari samaradorligiga ta‘siri baholangan. To‘lov tizimlarining uzluksiz va ishonchli ishlashini ta‘minlash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kirish so‘zlar: to‘lov tizimlari, raqamli iqtisodiyot, fintech, moliyaviy infratuzilma, operatsion risk, kiberxavfsizlik, likvidlik, bank tizimi, elektron to‘lovlar, moliyaviy barqarorlik, to‘lov infratuzilmasi, innovatsion xizmatlar.

Kirish. Zamonaviy global iqtisodiyotda raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi moliyaviy infratuzilmaning, xususan to‘lov tizimlarining rivojlanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Elektron to‘lovlar hajmining ortishi, fintech kompaniyalarining paydo bo‘lishi hamda raqamli bank

xizmatlarining kengayishi to'lov tizimlari ishtirokchilari doirasini sezilarli darajada kengaytirdi. Bu esa o'z navbatida to'lov tizimlarining barqarorligi, ishonchliligi va xavfsizligini ta'minlash masalasini dolzarb ilmiy-amaliy muammoga aylantirdi. To'lov tizimlari iqtisodiyotda moliyaviy oqimlarning uzluksizligini ta'minlovchi muhim infratuzilma elementi bo'lib, ular banklar, to'lov tashkilotlari, fintech platformalar va boshqa moliyaviy vositachilar o'rtasidagi o'zaro hisob-kitob jarayonlarini amalga oshiradi. Ushbu tizimlarning samarali ishlashi iqtisodiy faollik, savdo operatsiyalari va moliyaviy barqarorlik uchun muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda to'lov xizmatlarining diversifikatsiyalashuvi, real vaqt rejimidagi to'lov tizimlarining joriy etilishi hamda raqamli platformalarning kengayishi tizimdagi operatsion murakkablikni oshirdi. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik tahdidlari, texnologik uzilishlar va likvidlik risklari to'lov tizimlarining barqaror ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu esa to'lov tizimlarida risklarni boshqarish va barqarorlikni ta'minlash bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirishni talab etadi. Mazkur ilmiy ishning maqsadi to'lov tizimlari ishtirokchilari va yangi xizmat turlarining kengayishi sharoitida tizim barqarorligini ta'minlash mexanizmlarini o'rganish, mavjud risklarni tahlil qilish hamda to'lov infratuzilmasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism. To'lov tizimlari ishtirokchilari soni va himoya qilish ko'lamini kengayib o'rnatish sharoitida tizimning — barqaror ishlash, miqyoslanuvchanlik (masshtablash) va me'yoriy-huquqiy bazani uyg'unlashtirishni talab qiladi. Buning uchun muhim tuzatishni amalga oshirish lozim. So'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi to'lov tizimlari infratuzilmasining sezilarli darajada kengayishiga olib keldi. To'lov tizimlarida banklar, to'lov tashkilotlari, fintech kompaniyalari va elektron platformalar kabi yangi ishtirokchilarning paydo bo'lishi tizimning murakkabligini oshirdi hamda uning barqaror ishlashini ta'minlash zaruratini kuchaytirdi. Shu bilan birga, raqamli to'lov xizmatlarining

diversifikatsiyasi operatsion samaradorlikni oshirgan bo'lsa-da, tizim risklarining ham ortishiga sabab bo'lmoqda. To'lov tizimlarining barqarorligini ta'minlashda asosiy omillar sifatida operatsion risklar, kiberxavfsizlik, likvidlik xavfi hamda texnologik infratuzilmaning uzluksizligi alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, real vaqt rejimidagi to'lov tizimlarining (RTGS va instant payments) keng joriy etilishi tizimdagi tranzaksiyalar hajmini sezilarli darajada oshirdi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda elektron to'lovlar hajmi barqaror o'sish tendensiyasini ko'rsatmoqda. Bu esa to'lov tizimlarining infratuzilmasini modernizatsiya qilish va ishtirokchilar faoliyatini tartibga solishni talab etadi.

O'zbekistonda to'lov tizimlari rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2022	2023	2024
Elektron to'lovlar hajmi (trln so'm)	320	410	520
Bank kartalari soni (mln dona)	30,5	36,2	42,0
To'lov tashkilotlari soni	38	45	52
Fintech xizmatlari soni (%)	18	24	31
Onlayn tranzaksiyalar ulushi (%)	55	63	71

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2022–2024-yillar davomida elektron to'lovlar hajmi 320 trillion so'mdan 520 trillion so'mgacha oshgan bo'lib, bu raqamli to'lov tizimlarining tez sur'atlarda rivojlanayotganini ko'rsatadi. Bank kartalari sonining oshishi va fintech xizmatlari ulushining kengayishi to'lov tizimlari ishtirokchilarining diversifikatsiyasini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, tizim

ishtirokchilari sonining ortishi operatsion risklar va kiberxavfsizlik tahdidlarining ham kuchayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, onlayn tranzaksiyalar ulushining 71 foizgacha yetishi tizim barqarorligini ta'minlashda texnologik infratuzilmaning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, to'lov tizimlarining barqaror ishlashini ta'minlash uchun risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish, kiberxavfsizlik choralari kuchaytirish, real vaqt monitoring tizimlarini joriy etish hamda regulyator nazoratini kuchaytirish zarur. Bu chora-tadbirlar to'lov infratuzilmasining uzluksiz ishlashini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, to'lov tizimlari ishtirokchilarining kengayishi hamda yangi raqamli xizmat turlarining joriy etilishi moliyaviy infratuzilmaning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatish bilan birga, tizim murakkabligini va risklar darajasini ham oshirmoqda. Xususan, fintech kompaniyalari, elektron to'lov platformalari va raqamli bank xizmatlarining ortib borishi to'lov tizimlarining operatsion, texnologik va kiberxavfsizlik risklariga nisbatan sezgirligini kuchaytirmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, to'lov tizimlarining barqaror ishlashini ta'minlashda zamonaviy risklarni boshqarish mexanizmlari, real vaqt monitoring tizimlari hamda kiberxavfsizlik infratuzilmasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, regulyator organlar tomonidan amalga oshirilayotgan nazorat va tartibga solish siyosati tizim barqarorligini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Shuningdek, to'lov xizmatlari bozorida raqobatning kuchayishi innovatsiyalarni rag'batlantiradi, biroq bu jarayonlar tizim ishtirokchilari o'rtasida koordinatsiyani kuchaytirish va standartlashtirishni talab etadi. Natijada, to'lov infratuzilmasining uzluksiz va ishonchli ishlashini ta'minlash uchun institutsional va texnologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarur. Umuman olganda, to'lov tizimlarining barqarorligini ta'minlash raqamli iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, moliyaviy xizmatlar

samaradorligini oshirish hamda iqtisodiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. To‘lov tizimlari va moliyaviy infratuzilma bo‘yicha yillik hisobot. – Toshkent, 2024.
2. BIS (Bank for International Settlements). Principles for Financial Market Infrastructures. – Basel, 2012.
3. World Bank. Digital Financial Services and Payment Systems Development Report. – Washington, DC, 2023.